

Ürojeni Tetkikleri

(Dağların Oluşu İlmi)

Yazan : Bursada Su Mühendisi
Subhi Bey

Yazılarımla güttüğüm maksat, okuyucularımızın kendi ilmi meşgalelerinde faideli olacak bir inkişaf yaratmaktır. Ne bir ders takriri gibi profesyonel ve nede bir roman gibi illüstrasiyonel olmaktan çekineceğim. Bununla beraber birinci tarzda görülecek takrirlerin sentetik ve diğerindeki analitik dimağ hareketlerine tabi olmaktan kaçınamayacağımızı da biliyorum. Bu zaruretleri istifadeli mevzular üzerinde geniş ve güçlü bir savaşıla faideli yapmağa çalışacağım.

Fennimizin istinat temelleri istatistikli rasadat ve müşahadatla yine istatistikli tecrübelerle dayanmaktadır. En büyük manası ile fen sahasının temelleri istatistikî müşahadelere oturuyor. Müşahedeyi şamil ve muhit yapabilmek, ancak kanunları bulabilmek kabiliyetini doğurmakla olur. Tarihî ilim seyri gösteriyorki bu dimağ hareketlerinde büyüyen ve muadeliyet hasıl eden, tam bakımı ile Transvolution şebekesi vücude getiren fen yeni bir mantıka oturmaktadır. İşte bu mantığın, havası hamseye raci bir direği bulunan rasat ve bilhassa istatistikli rasatların ilk uzviyeti olan görüşlerde ve görünüşlerdedir.

Harita ve haritacılık, tam isabetile bu görüşün hendesesidir. Ve herşeyden evvel ayağımızın bastığı yerden, Arzdan ve Arzın bünyesi ile alâkadar olan Jeolojisinden başlar. Muhitî mukayeseler yapan ve Morfoloji ilmini vücude getiren gözün daha uzun ve ayağının altından ayrılan rasadları, tamamilen jeoloji ile Topoğrafiyi beraber kucaklamış bir tekvin sahasıdır. Bunları

beraberce ve şamil bir bakışla birleştiren ve artık yalnız görünüşün değil düşünüş ve buluşun ve bir mesnedi felsefiye göre buluşun sahai cevlanı da olan arzdan ayrılan semalara rekzi hedef eyleyen ve kozmojeniyi yaratan kısım gözün, gösterici âletlerin ibdakâr harikaların bulunduğu katları ve kayıtlarıdır.

Ürojeni, Jeolojinin bir parçası ve hatta jeolojiyi doğuran bir ana zümresidir. Dağların tekevvünü ilmî, pisikolojik bir tecesüs ve tefekkür doğurmanın ve oldukça şamil görüşüş ilk fikrî hamlesidir. En eski dünya resimleri deyebileceğimiz Arkeolojik haritaların, eski tabirleriyle tılısımlı addolunan ve birer bilmece gibi füsünkâr tılısımlarını son zamanlara kadar saklayan daha çok hendesileşmiş haritaların tetkiki bize tarihi seyr ilmi ile yapılan mukayeselerle (Ürojeni) bilgilerinin, ilk harıtacılık bilgileri olduğunu göstermiştir.

Bize kadar intikal etmiş, yirmi kadar asırlık eski eserlerden buna ait çok kadim olan aksayı şarkta bir silsilei cibali gibi seddi çini vücuda getiren Çin hanedanının ülke taksimatı siyaseti yapan (kanunnamei hakanileri) ile şark dünyasının en büyük tanınan ilmî şahsiyetlerinden Anadolu Pelinlerin âsârı vardır. (Pelinus) ün bu meşhur ve nadide ürojeni kitabı, riyazii şehir ve Fransa hükûmetinin şark âsârı riyaziyei atikasını tetkike büyük bir salahiyet ve vukuf ile tavzif eylediği Jüle Tonnerry'in yirmibeş senelik taharriyat ve tetkikatına rağmen bulamadığı ve Peline ait olduğu ve şimdiye kadar keşfolunan altı kitabının yedincisi olduğunu zannettiğim, dördüncü hicret asrında arapcaya tercüme edilmiş olan ve İstanbul kitaphanelerinde bulunan "Kitabüsanaattab'îye,, si, tarihî ana eserlerden olarak mevcut bulunmaktadır.

Bunların kiritiklerini mevzumuzu, analiz misâlleri yapmak üzere bir müddet sonra alacak ve kısmen de fantazi ile karışan bünyeleri hakkında malumat vereceğiz.

Bu ilmin, inkişaf seyri tarihinde Evropa rönesans asrına kadar şarkılardan Turan evladları Havarzemilerin, İbnissinaların, Batutaların ve sairenin fikrî yoruluş ve buluşları istisgar edilmeyecek bir yekûna balığ olduğunu da söylemeden geçemem.

Ürojeninin gayesi: Ürojeni bir ders takriri gibi, dağların tavsifidir diye zikredenler vardır. Bilhassa orta yüz yılların âsârı tamamilе bu kanaat ve malumatı doğurmuşlardır. Pratik iş masası başında da yani futhatı cihangirane yapan Roma jeneralleri ellerinde de bu esasa göre kurulmuş ve yapılmış Haritalar görürüz. Pöttinger haritaları bunun muhafaza edilmiş en mükemmel ve çok şayanı dikkat bir şahididir. Burada dağlara göre ayrılan kıtalar ve yollar, sulara göre mevzu esasat ve düzlüklere nazaran terk edilen yerler ayrı ayrı mikyaslarla çizilmiş bulunmaktadır.

Arzın jeolojik tekevvünü bir takım mütetabi ve birbirlerine transvolusiyon (Transvolutionné) rabitalarile bağı ve semaya doğru yücelmiş olan dağların tepelerine kadar uzanmış bir yığın hadisatı tabiiye ve bilhassa haritacılıkta alakadar hadisatı fikriye ile doludur. Ürojeni bu günki istifadeli tefekkür hayatımızda, yerin miknatis haritalarile, hattı esas (Base) vücade getirilmesi ile ve ancak ilmin tarihî kısmına terk edebileceği ve en büyük bir veresei ilim olarak teyidile alakadardır. İntihap edilen bir hattı esasın her şeyden evvel onlarca asır tektonik tegayyürden masun kalacak yerlerde kurulması lâzımdır. Bunun teftiş ve kontrolu ancak yüksek Ürojeni malumatile kabildir. Ve bu intihabında isabeti vücade getiren muhakematı ilmiyenin son sözünü ve kararını (Ürojeni) verir.

Ürojeninin kavanini umumiyesi, rasadatı :

Maalesef en yeni kurulmakta olan müsbet ilim jeolojidir. Biz jeoloji malumatımızın en az olan sabavet devri evlatları-

yız. Bu malumat bizimle büyüyecek ve yürüyecektir. İlk saf-
da “ Ürojeni „ kanuları yapmak isteyen, daha doğrusu Mito-
lojik cebeli vasfile kanun yapmak isteyen dünkü zihniyeti il-
miye altında, bütün bu kavanini umumiyenin mebzul yalla-
rını seyri tarihî göstermiş bulunmaktadır. İşte istatistikli ra-
satdan uzaklaşmış ve buna dair esasları kurulamamış ve
bulunamamış olan yeni bir ilim parçasının tarihi hazini bu
“ mutlak tecrübe „ veya “ mutlak müşahede „ nin yüzlerce
senelik bir ilim zamanı tarihsini israf eylemesi ile pılanço-
sunu doldurmuştur.

Şurada yeni tarihlerle uğraşan ve kaideler çıkaran Ürojeni
mütehassıslarının ufak bir serisini gösteriyorum :

Üniversitelerin kitaphanelerinde, Ürojeni derslerini ilk vere-
rek o vakte kadar sabit olan müsbet ilim rabıtalарını ve temas
noktalarını teşrih eden alimlerden Playfair ve Buch başta gel-
mektedir. Bu alimler ürojeni tekevvünatı, volkanik hadisata
müncer buluyor ve buna bağlayordı. Bir asrı mütecaviz za-
mandanberi, ilk müsbet istinat ilmi bu vesikalardır.

Halbuki daha sonraları Constant Prévoste buna itiraz eyle-
miş ve dağların tekevvününün amili esasisi volkanik olmayıp
kendi devreleri içinde Tehaddüp (Soulevement) dan ileri gel-
diğini isbat eylemiş bulundu.

1830 tarihinde Eli de Beaumont, cibalin teşekkülünde; uzun
rasadat ve müşahedelerine müsteniden pek kuvvetli bir itiraz
yaparak meşhur eserini vücade getirdi. Ve burada tahlillerini
doğrudan doğruya Abessement'dın tekevvününe, yani (Tened-
düp) lere bağladı. Bu buluşta en büyük kırıtık mesnedi doğru-
dan doğruya (Eli de Mont) tarafından dağların hendesî tekev-
vününe dair olan ve teselsüllerine ait bulunan ve bilhassa şa-
yanı dikkat ad ve irae eylediği zevaya tekevvünlerine göre mü-
talaası idi. Bu gün ilim tarihinde büyük bir mevki ahzetmiş olan

ve istatistikli rasatlara bağlanmadığından dolayı, halen de menfi kiritik kısmı ikmâl edilmiş bulunan Réseau pentagon nazariyesi (Eli de Bomont) a aittir.

Bu gün bunların hepsi birer hatırai tarihiyeden başka bir kıymeti izahkâraneyi ihtiva etmemektedir

1875 de Ed. Suess, Viyana üniversitesindeki kürsisinde su-tuhu arziyedeki tehavvülatı iki hadiseye irca eden ve müsbet ilim vesaiki ile mücehhez bulunan takrirlerine başladı. Jeoloji-nin şaheserlerinden madut olan neşriyatını vücuda getirdi.

Pröfesör Ed. Suess, yerin satıh hareketlerini iki hadise ile izah ediyor. ve bunlara dair istatistikli rasatları meydana koyuyor.

1). incileri: Jeodinamik bir kuvvei müteharrikenin nazımî-sinden büyük olan “Mümasî cezir „ (Poussées tangentielles)den yapmakta olduğu ve yapmış bulunduğu mütemadî ve mütevalî kıvrımlardan hasıl olmuş kabarmalar.

2). incileri: Cazibe tesiri altında, yani nazımı tesir istikamet-lerinde bakavî düşmeler, (Tassements de raci) çökmeler.

Pröfesör Ed. Suess, 3000 sahife kadar tutan meşhur eserinde bu kaidei külliyyeye ait enmuzeçlerini gösteren misâlleri biz-zat, uzun ve senelerce süren geniş ve usanmaz bir say ile mey-dana getirmiştir. Birinci hadiseye misâl olarak alpieri, Pirene-leri, Himalayayı nümüne olarak verir. İkinci hadiselerin misâlle-rinide Ren, Po, Macaristan vadi ve ovalarını ve Gobi çölünü ya-dederek ve bunlar üzerine ilmî analizler vücade getirerek ikmâl eder. Professör Suess'in eserinde, bu rubu asırlık bire say fikri-nin tarihinde kendisinin 500 kadar parsiyel etütler yaptığını ve bunların bir çoklarının istatistikli rasada tabi tutulmuş olduğ-u gösterecek tek tük kayıtlar bulunduğunu ayırt ettim.

Daha sonraları, bu seyri ilmîyi Marcel Bertrand çoğaltmış ve ilerletmiş olduğunu görürüz. Tektonik tetkikatı ile iştihar

eden bu professör de, bilhassa Alplar üzerindeki mütetabî kıvrılma hadiselerinde Jeolojik taksimat ile coğrafî taksimatın iştirak ve tevafuk eylediği hakikatı keşfetmiştirki; bu günkü müsbet Ürojeni yi onun ilk ve büyük siması ile doğmuş bu ilim evladının elan mevcudiyetine medyunuz.

Alp manzumesi tetkikatını, hem Ürojenik tahlillere bir nümune olmak hem de memleketimizin harita işlerinin vardığını yukarlarda ufacık işaret eylediğimiz yüksek kısımlarına misâl bulunmak üzere pek faideli gördük. Bundan sonra; bu ufak medhalin geliri, Anadolunun da bağlı olduğu bu manzumei teşekkülü ilim gözile görmek ve tetkik eylemek olacaktır.
